

ACȚIUNEA MEMORANDISTĂ IN SATELE DE PE VALEA SOMEȘULUI — PLASA ILEANDA

Petiția românilor la împăratul Franz Josef, din primăvara anului 1892, a avut marele merit de-a fi antrenat în mișcarea politică și populația rurală. Evenimentele din Valea Someșului — zona Plasei Ileanda — se înscriu în curentul general și sunt elocvente în acest sens.

Broșura care conținea petiția națiunii române a avut o largă difuzare. Ca și proprietarul minelor de cărbuni de la Lupoaia, Teofil Dragomir, și juristul Nicolae Hossu din Răstoci a primit de la Eugen Brote, membru în conducerea Partidului Național Român, un pachet cu exemplare în limba română, pe care le-a răspândit prin satele din jur, facilitând informarea asupra acțiunii memorandiste, conștientizând motivația luptei¹.

De altfel, pentru a sublinia caracterul de masă al acțiunii, deputăția care a plecat la Viena a fost constituită din reprezentanții tuturor straturilor sociale. Din cercul electoral al Ilenzi au intrat în delegație, alături de proeminentul Teodor Mihali, proprietar la Chizeni, preoții Aurel Bilț și Grigore Mureșan din Rus și Ion Pocol din Buzas, proprietarii: Vasile Pocol din Letca, Ion Vâscu și Vasile Scurtu din Vima Mică, Ștefan Mureșan din Chizeni, Ilie Rafa din Rus, Ludovic Frâncu din Buzas, frații Alexa și Nicolae Hossu din Răstoci, țărani: Vasile Bude din Ileanda, Gheorghe Bais din Dobrocina, Ion Bot și Ion Bația (?) din Săcătura, Aurel Bora din Rus².

Jignirea resimțită de români prin neprimirea de către împărat a delegației memorandiste, a fost adâncă. Ei nu voiau să admită eșecul acțiunii, și atunci când a apărut un articol cu considerații privind inoportunitatea cerșirii drepturilor la despoți, reacția a fost vehementă. La 19 iulie 1892, pleca din Răstoci spre Sibiu o declarație de solidarizare cu demersurile Comitetului Central al Partidului Național Român și a deputăției la Viena. Cei 22 de semnatari, din care numai 2 erau intelectuali (preotul Petru Buzura și juristul Ioan Hossu, fost prim-pretor al Plasei Mesteacăn-Ileanda), au protestat, apoi, „...față de acele jurnale românești, care fie din ambițiune nemotivată, fie din alte interese ticăloase, au îndrăznit, în mod perfid, a micșora pasul prezentării Memorandului; cu deosebire ne exprimăm dezaprobarea hotărâtă și energică a atitudinii observată de „Iuda” alias „Telegraful român” din Sibiu, și o declarăm de cea mai nerușinată infamie și trădare a intereselor noastre naționale”...³.

Autoritățile dualiste s-au grăbit să declanșeze împotriva memorandiștilor și a celorlalte mișcări naționale (ale sârbilor, slovacilor și rutenilor) o aprigă campanie de persecuție. Episcopului greco-catolic din Gherla i s-a cerut să-l suspende din preoție pe inegalabilul luptător Vasile Lucaci din Șișești. Reacția românilor din Valea Someșului a fost neașteptată și uluitoare pentru autorități și Biserica Unită. Prefectul Județului Solnoc-Dăbâca l-a înștiințat pe primul ministru despre o largă acțiune pentru trecerea credincioșilor la confesiunea ortodoxă. Prim-pre-

¹ I. Papp, *Procesul Memorandului Românilor din Transilvania. Acte și date*, I, Cluj, 1933, p. 79.

² *Tribuna*, Sibiu, an. IX, nr. 118, din 27 mai/8 iun. 1892, p. 470. Numele oamenilor și localităților menționate incorect în ziar le-am reconstituit după alte surse

³ *Idem*, nr. 131, din 11/23 iun. 1892, p. 522.

torul Plasei Ileanda a raportat, alarmat, că o asemenea mișcare se semnalează chiar în centrul de plasă, condusă de țăranul Vasile Bude a lui Ionaș, fost delegat la Viena, apoi, în satele Răstoci, Lemniu, Letca și Cucuiat⁴.

La fiecare acțiune guvernamentală antiromânească, masele au acționat solidare. Ca o reacție la proiectul unor legi privind regimul cultelor religioase și al căsătoriilor — încă o intenție de accentuare a maghiarizării naționalităților conlocuitoare — la 23 aprilie 1893, a avut loc la Răstoci o mare adunare populară a românilor din Plasa Ileanda, cu participarea doctorului Tripon din Bistrița, la care vorbitorii au reafirmat încrederea în Comitetul Central al Partidului Național Român și în redemptarea românismului, cât și întreaga simpatie și încurajare la adresa lui Vasile Lucaciu⁵. Efectul benefic al atașamentului popular din întreg spațiul transilvan față de soarta distinsului prelat s-a resimțit curând. Consistoriul Mitropolitan din Blaj l-a scos pe Vasile Lucaciu de sub greutatea acuzelor⁶.

Extraordinara personalitate a lui Vasile Lucaciu, postura sa de martir, i-au atras până și simpatia maghiarilor, în ciuda propagandei insidioase făcute de oficiile guvernamentale. Proprietarul ungar al unui restaurant din Ileanda nu numai că permitea românilor să cânte în localul său „Doina lui Lucaciu” — interzisă de autorități, — dar l-a rugat pe țăranul Vasile Bude, cel care a fost la Viena cu preotul, ca ori de câte ori află că tribunul trece prin localitate, să-l anunțe și pe el, ca să-i prezinte omagiile⁷.

Antrenarea maselor în viața politică se evidențiază și în alegerile pentru Congregația Comitatensă din luna mai 1893. În cercurile Glod și Ileanda, datorită largului sprijin popular, deși se vota după un anumit cuantum de avere, care îi favoriza net pe maghiari, fiind mai înstăriți, au ieșit învingători frații Alexa și Nicolae Hossu, amândoi delegați cu *Memorandul* la Viena. Dar dând gir raportului calomnios al prim-pretorului Veress Imré, prefectul a anulat alegerile⁸.

Amenințarea asupra capilor mișcării naționale românești creștea tot mai mult. Ca urmare, conferința extraordinară a Partidului Național Român, desfășurată la Sibiu, în zilele de 23—24 iulie 1893, și-a asumat responsabilitatea demersului memorandist ca ceva izvorând din voința întregii națiuni române⁹. Iată de ce, alături de miile de români care au inundat, în timpul procesului, străzile Clujului, s-au aflat și cei din Valea Someșului. Chiar la plecarea lui George Pop din gara Jibou, oameni au ieșit la tren, manifestând în semn de solidaritate cu el¹⁰. Învățătorul de la școala confesională greco-catolică din Glod a colectat bani ca sătenii să aibă posibilitatea să plece la Cluj. Pentru gestul său, prim-pretorul Plasei Ileanda l-a chemat de 4 ori la anchetă și i-a făcut o percheziție domiciliară drastică, iar episcopul Szabó din Gherla a dat dispoziție să fie îndepărtat din post¹¹. Pentru participarea la procesul de la Cluj, un aspru interogator a trebuit să suporte, la Pretura din Ileanda, și preotul greco-catolic Ioan Pocol din Buzaș¹².

Din toate părțile locuite de români au început să curgă la Cluj mesaje de încurajare și solidaritate cu capii mișcării memorandiste. La 4 mai 1894, a fost expediată din Lozna o telegramă „în numele fetelor române”. Printre altele, acestea îndemnau: „Nu deserați, căci întreagă românimea una simte și deopotrivă cu voi este cuprinsă de dorul libertății”¹³.

În lumina acestor considerații, putem să ne imaginăm puternica emoție produsă românilor din satele de pe văile Bârsăului și Someșului de trecerea spre gara Răstoci, în ziua de 27 iulie 1894, a căruțelor Jandarmeriei din Baia Mare, în care se aflau arestați George Pop de Băsești și Vasile Lucaciu¹⁴. Alarmați de escorta-

⁴ V. Hossu, în *ActaMP*, VII, 1983, p. 529

⁵ *Tribuna*, nr. 81, din 13/25 apr. 1893, p. 323

⁶ *Idem*, nr. 160, din 22 iul./2 aug. 1893, p. 638

⁷ *Ibidem*, nr. 237, din 5/18 nov. 1894

⁸ *Ibidem*, nr. 122, din 4/16 iun. 1893, p. 486

⁹ *Ibidem*, nr. 153, din 13/25 iul. 1893, p. 610

¹⁰ *Ibidem*, nr. 82, din 23 apr./5 mai 1894, p. 326

¹¹ *Ibidem*, nr. 250, din 24 nov./6 dec. 1894, p. 999

¹² *Ibidem*, nr. 157, din 27 iul./8 aug. 1894, p. 626

¹³ *Ibidem*, nr. 88, din 30 apr./12 mai 1894, p. 350

¹⁴ *Ibidem*, nr. 150, din 17/29 iul. 1894; și nr. 151, din 19/31 iul. 1894

rea acestora spre închisoare, sătenii au alergat la linia ferată, pentru a-și îmbărbăta martirii. La Rus, preotul Aurel Bilț s-a așezat cu oamenii pe traverse și trenul a fost nevoit să oprească, pentru ca cei doi corifei să fie binecuvântați¹⁵.

Caracteristică pentru starea de spirit a populației este relatarea unui corespondent al „*Tribunei*” din Sibiu, care călătorind în luna august 1894 spre Satu-Mare, de unde se zvonise că va avea loc un nou proces împotriva lui Vasile Lucaciu, a găsit locuitorii din Dej, Ileanda și Răstoci, precum și pe cei din Șomcuta, Mocira, Seini, Bixad și alte localități, gata să năvălească cu miile la tribunal, dacă zvonul s-ar fi confirmat¹⁶. Oprerea corespondentului prin aceste localități denotă că aici erau adevărate centre de coordonare a acțiunii maselor, antrenate direct în fiecare eveniment.

Închiderea fruntașilor, interzicerea Partidului Național Român, anchetele și urmărirea judiciară, persecuția învățătorilor și preoților au dat lovitură grea mișcării memorandiste din Valea Someșului. Totuși, atitudinea militantă s-a păstrat, îmbrăcând și alte forme de manifestare. În toamna anului 1894, a fost trimisă din Ileanda o telegramă de adeziune la reuniunea românească de la Sibiu¹⁷. În Gostila, învățătorul Vasile Conțiș a colectat bani pentru monumentul lui Avram Iancu¹⁸. De Anul Nou 1895, din cercul Ilenzii s-a trimis o telegramă cu urări de bine întemnițaților de la Seghedin și Vați¹⁹. Gestul a fost repetat, cu ocazia împlinirii unui an de la condamnarea memorandiștilor, în numele românilor din toată plasa, semnând Gavril Cristea²⁰. Țăranii din Valea Lungă (Husmezău) s-au legat în fața preotului să boicoteze alegerile de deputați, iar 37 de credincioși greco-catolici din același sat au plătit slujbe de rugăciuni pentru cei întemnițați în numele drepturilor neamului. Din același sat, Anisia Muntean și 7 văduve au hotărât să ajune toate vinerile din Postul Mare timp de 5 ani cât știau ele că vor sta „în robie” martirii. Obștea sâtească a hotărât, de asemenea, ca ziua osândirii memorandiștilor fruntași să fie comemorată în fiecare an²¹. La 4 septembrie 1895, au fost citați la Pretura din Ileanda 3 credincioși și două credincioase, ca să dea socoteală despre plățirea unui preot pentru rostirea de rugăciuni în favoarea celor închiși, pretorul incriminându-l și pe preotul ortodox Ioan Buzura pentru agitație. Deosebit de îndrăzneată a fost, cu acest prilej, Maria Conțiș, soția învățătorului, care și-a asumat întreaga responsabilitate a atitudinii sale profund patriotice, declarând că nu popa, ci „... simțul meu cel românesc m-a îndemnat la acea faptă creștinească.”²²

Această adeziune profundă la un program eminent național s-a confirmat din nou, cu ocazia reîntâlnirii memorandiștilor cu cei pentru care au suferit. La 5 noiembrie 1895, George Pop de Băsești s-a oprit, în drum spre casă, la Ileanda. Românii s-au adunat spontan, într-un adevărat miting, la care neînfricatul militant i-a îndemnat să continue lupta.

¹⁵ *Gazeta someșană*, Dej, an. I, nr. 3, din 17 iul. 1932, p. 3

¹⁶ *Tribuna*, nr. 168, din 11/23 aug. 1894, p. 669—670

¹⁷ *Idem*, nr. 243, din 15/27 nov. 1894, p. 969—970; și nr. 246, din 18/30 nov. 1894, p. 982

¹⁸ *Ibidem*, nr. 231, din 30 oct./10 nov. 1894, p. 922

¹⁹ *Foaia poporului*, an. III, nr. 2, din 8/20 ian. 1895, p. 11

²⁰ *Idem*, an. III, nr. 18, din 30 apr./12 mai 1895, p. 138

²¹ *Ibidem*, an. III, nr. 10, din 5/17 martie 1895, p. 77

²² *Ibidem*, nr. 39, din 24 sept./6 oct. 1895, p. 308

Peste 2 zile, având de lucru la Judecătoria Cercuală, Teodor Mihali a fost înconjurat cu aceeași stimă și admirație, mulțumindu-i-se pentru sacrificiu, pentru hotărârea sa, nediminuată de suferințele persecuțiilor și închisorilor, de-a se pune, în continuare, în slujba emancipării neamului său²³.

Era, de fapt, o regăsire în aceeași disponibilitate combativă a conducătorilor și a maselor, care le va aduce triumful din 1918.

VALER HOSSU

**THE ACTIVITIES FOR THE MEMORANDUM IN THE VILLAGES OF THE
SOMEȘ-VALLEY. THE ILEANDA DISTRICT**

(Summary)

The „Memorandum“ social-mouvement which took place between 1892—1894 and aimed at the national emancipation of the Romanians from Transylvania, comprise the rural population too. The people from the villages took part in several revendicative actions, they made common cause with the programm of the Romanian National Party and with the position drawn up by this, and protested against the repressive measures taken by the Hungarian government.

The author of the paper insists upon the small rural distict Ileanda, on the Someș valley, one of the most representative region for the development of this national-social mouvement.

²³ *Ibidem*, nr. 45, din 5/17 nov. 1895, p. 358